

moeilijk is ze te situeren in de tijd. Bij de documentaires en de speelfilms werd het filmindustriële proces gereconstrueerd van idee of concept tot afgewerkte film, met daarna de distributie en exploitatie. De moeilijkheid zat hem in de juiste terminologie voor de verscheidenheid aan documenten eigen aan een filmproces, zoals concept, draaiboek, scenario, montage, mixage, synchronisatie, shotlist, dagrapporten, realisatienota's ... Soms waren er ook meerdere scenario's van een film. Alle annotaties werden behouden, omdat die de interpretatie van de archiefvormer weergeven. Realisaties met de stempel van Lydia Chagoll werden, met haar naam voor de titel, beschreven.

In de rubriek 'muziekdistributie' gaat het slechts om enkele dossiers, waaronder één over een plaat gezongen door Eva Kant (pseudoniem voor Yvette Buyens, Buyens' dochter).

Het laatste onderdeel omvat de organisaties waaraan Frans Buyens zijn medewerking verleende en waarvan Lydia Chagoll de drijvende kracht was. Zo was er de stichting Voor de glimlach van een kind, die werd opgericht op 28 september 1978 met als doel de verspreiding van kennis en informatie over het gediscrimineerde en verdrukte kind. De stichting had als voorzitter Lydia Chagoll, Frans Buyens was secretaris. De grootste verwezenlijking van de stichting is een sensibiliseringscampagne tegen kindermishandeling, met onder andere de productie van *Voor een glimlach van een kind* (1982) in een regie van Lydia. De stichting werd in 1994 ontbonden, maar kreeg onmiddellijk een vervolg als het Fonds Lydia Chagoll binnen de Koning Boudewijnstichting.

Het archief van Frans Buyens opent vele perspectieven voor de analyse van films of publicaties uit zijn rijk en divers oeuvre.

Het bevat 1197 nummers verdeeld over 100 dozen of 11,5 lopende meter.

Voor een uitgebreide biografie van Frans Buyens verwijzen we naar de recente uitgave *Het leven en werk van cineast en auteur Frans Buyens*, geschreven door zijn levensgezellin Lydia Chagoll.

Je kan de inventaris bestellen bij Amsab-ISG. Meer info via orders@amsab.be.

- 1 Frans BUYENS, *Een jongen uit 't Foort. Vlechtwerk van herinneringen*, Berchem-Antwerpen: EPO, 2000, 247 pp.
- 2 Frans Buyens 80. Vergrijsd, niet verkleurd. Themanummer *Kruispunt*, 45(2004)196, 390 pp.

Bibliografie

- Frans Buyens 80. Vergrijsd, niet verkleurd. In: *Kruispunt* (themanummer), 45(2004)196, 390 pp.
- 65 jaar Frans Buyens. In: *Kruispunt*, 28(1988)115, pp.56-199.
- Frans BUYENS, *Een jongen uit 't Foort. Vlechtwerk van herinneringen*, Berchem: EPO, 2000, 247 pp.
- Lydia CHAGOLL, *Het leven en werk van cineast en auteur Frans Buyens*, Antwerpen: Lydia Chagoll, 2011, 206 pp.
- Herman COPPENS, *De ontsluiting van archieven*, Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997, 504 pp.
- Paul GEENS & Jan Pieter EVERAERTS, *Op zoek naar de mens*, Leuven: De vrienden van het Vlaams Filmmuseum en -archief, 1989, 40 pp.
- Guy VAN HOOFF, *Frans Buyens. De vrijheid heeft maar één gezicht*, Schoten: Klaproos, 1989, 94 pp.
- Robert VRIELYNCK, *Aspekten van de filmindustrie*, Brugge: Orion, 1979, 394 pp.

MARJOLEIN SCHEPERS
Research Master
Migratiegeschiedenis,
Universiteit Leiden

RECENSIE

HANS VANDECANDELAERE

In Brussel *Een reis door de wereld*

Hans VANDECANDELAERE,
In Brussel. Een reis door de wereld, Berchem: EPO, 2012, 515 pp., ISBN: 978 94 912 9735 9.

De beroemde Belgische bonbonnerie Leonidas is opgezet door een Griekse patissier. Sommige Japanse eettentjes in Brussel worden gerund door Chinezen en het Brussels-Congolese leven speelt zich net zo goed af in de Heyvaertstraat als in het geliefde Matongé. Alledaagse Brusselse zaken krijgen een andere dimensie na het lezen van het nieuwste boek van Hans Vandecandelaere. *In Brussel. Een reis door de wereld* heeft veel positieve aandacht gekregen in de dagbladen en op de radio. Dat ligt in de lijn van de verwachtingen, alleen al gezien het enthousiasme dat van het omslag afstraalt. Vandecandelaere laat in zijn boek een positief geluid horen over de immigratie en het dynamische karakter van de stad, een geluid dat vaak overschaduwd wordt door de negatieve kijk op deze Belgische metropool. Wie een frisse blik op Brussel zoekt, in een boek dat als een soort reisgids kan dienen bij een wandeling door Sint-Jans-Molenbeek of langs de slagerijen in Anderlecht, vindt zijn heil bij dit werk. Het bestaat uit indrukken en impressies van Brussel en haar inwoners: erg leuk om te lezen wanneer je de stad kent of er bent.

Vandecandelaere is historicus, maar niet werkzaam in de academische wereld. Hij organiseert historische stadswandelingen in Brussel voor zijn organisatie Caldenberga en publiceerde in het verleden onder andere over een middeleeuws pand aan de Brusselse Schildknaapstraat. Zijn nieuwste boek heeft ondanks de grote hoeveelheid aan bladzijden een bescheiden opzet. In de inleiding staat al beschreven dat Vandecandelaere niet pretendeert een volledig of wetenschappelijk werk te bieden. Het is bovenal een journalistiek verslag van de indrukken en impressies van de auteur. In die zin past het boek in de lijn van bij-

voorbeeld *Londen. Multicultureel mekka aan de Theems* van oud-NRC-verslaggever Floris van Straaten of zelfs *Arrival City* van de Canadese journalist Doug Saunders, waarin de dynamiek van verschillende grootstedelijke immigrantenbuurten onder de loep genomen wordt.¹

Met *In Brussel* vult Vandecandelaere een leemte in de bestaande literatuur. Over de Brusselse diversiteit en de ontstaansgeschiedenis daarvan is namelijk nog niet veel geschreven. De meeste studies zijn antropologisch of sociologisch van aard en focussen op de problemen van de Marokkaanse en Turkse immigrantengroepen, of op de Brusselse Congolezen.² Een breder beeld van de samenleving of meer informatie over de historische achtergronden van de migratie ontbrak nog. *In Brussel* is daarom een welkom boek. Desondanks zijn er een aantal opmerkingen te maken over de inhoud ervan.

De verschillende culturele gemeenschappen die de stad bevolken staan centraal in de verhandeling. Per herkomstland wordt een korte geschiedenis van de immigratie in België gegeven en wordt de zichtbaarheid van de migrantengroepen in het Brusselse straatbeeld belicht. Zo zijn er hoofdstukken over Zuid-Europa, Noord-Afrika, het Midden-Oosten, het vroegere Sovjetgebied, Azië en Oost-Europa, elk weer onderverdeeld in verschillende landen. Die keuze is deels gebaseerd op de aanwezigheid in de stad, maar ook deels willekeurig: Vandecandelaere heeft gebruikt wat hij kon vinden en gaat daarom op sommige culturen erg uitgebreid in en op andere minder of zelfs niet.

In de indeling per cultuur ligt evenwel de zwakte van het boek. Cultuur wordt zo namelijk als vergelijkende of verklarende factor voor het integratiepad van de verschillende migranten gebruikt, een keuze die methodologisch onverantwoord is en neigt naar een essentialistische inslag.

Vandecandelaere noemt Brussel multicultureel en roemt de culturele diversiteit. In het boek heeft hij de debatten daarover echter niet verwerkt. Multiculturalisme is bekritiseerd omdat het 'etnische groepen' als homogene groepen met unieke en inherente karaktertrekken afschildert.³ Vandecandelaere maakt zich in zijn boek ook schuldig aan een dergelijke generalisering. Zo grijpt hij de Pakistaanse ondernemersgeest en het Vietnamese arbeidsethos van hard werken en hogerop komen aan als verklaringen voor hun economische succes.⁴ Zijn die culturele verklaringen afdoende? En bovenal: is de Pakistaanse ondernemersgeest of het Vietnamese arbeidsethos ook niet bij andere culturen terug te vinden?

Daarnaast worden de verschillende culturen te statisch afgebeeld, in plaats van dynamisch of hybride. Vandecandelaere maakt in het boek interessante opmerkingen over bijvoorbeeld Chinese ondernemers die hun restaurants omtoveren tot Japanse sushitenten, of Pakistaanse ondernemers die in hun winkels voornamelijk Afrikaanse producten verkopen. Dat zijn interculturele processen, maar die hybridisatie wordt in het boek niet verder geanalyseerd. Etnisch ondernemerschap of voedselcultuur zijn onderwerpen die in de migratiewetenschap uitgebreid bestudeerd zijn, maar in dit boek worden ze slechts kort genoemd en vervolgens terzijde geschoven.⁵

Dit boek heeft baat bij meer diepgaande analyses. De auteur geeft weinig verklaringen voor de processen van migratie, vestiging, aanpassing of binding met het thuisland. Sommige migranten komen rechtstreeks uit het thuisland naar Brussel, anderen hebben zich eerst elders in België gevestigd en werden bijvoorbeeld na de sluiting van de Limburgse mijnen door de hoofdstad aangetrokken. Sommige Brusselaars zijn illegaal België binnengekomen, anderen kwamen ten tijde van de mogelijkheden voor gezinsmigratie, nog anderen werden aangetrokken door kennissen die al in Brussel woonden of zijn verhuisd vanwege hun baan bij het Europees Parlement. De oorzaken en gevolgen van die processen krijgen nog te weinig aandacht. De schrijver werpt interessante stellingen op, maar verder dan aannames gaat het niet. Het is jammer dat Vandecandelaere niet verder ingaat op de grotere thema's.

De literatuurselectie wekt dan ook geen verbazing. Het boek heeft een uitgebreide bibliografie, maar bij nadere inspectie blijken alle boeken Brussel als onderwerp te hebben. Er zijn geen thematische studies of vergelijkbare verhandelingen over andere steden of landen gebruikt om een breder kader te schetsen. In de uitleiding constateert hij bijvoorbeeld dat Brussel een van de weinige steden is die arbeidsmigratie en vluchtelingen kent, maar ook internationale economisch-politieke migranten en expats. Een vergelijking met New York, Parijs of zelfs Den Haag – waar per slot van rekening het Internationaal Gerechtshof is gehuisvest – zou in dit geval niet hebben misstaan. Hoewel Vandecandelaere niet over andere steden hoeft te schrijven, had een bredere literatuurselectie toch een beter inzicht in de Brusselse dynamiek kunnen verschaffen. Zo hadden de claims over de verscheidenheid aan culturen of de openlijke liefdesverklaring aan de Brusselse diversiteit meer cachet gekregen.

Bovendien gaat het boek over de verscheidenheid in Brussel, maar wordt de specifieke Brusselse achtergrond niet verder uitgelicht. Waarom hebben deze immigranten juist voor Brussel gekozen, en niet voor Antwerpen, Rotterdam of Parijs? In hoeverre werd dat in beleidskaders bemoedigd of ontmoedigd? Welke kwaliteiten van Brussel hebben aan de huidige diversiteit bijgedragen? Push- en pullfactoren, meestal in de vorm van armoede tegenover meer kansen, zoals de schrijver een enkele keer aanhaalt, zijn een onvoldoende uitleg: het zijn algemeen geldende waarden voor arme en meer ontwikkelde landen, die niet verklaren waarom iemand uit Vladivostok of Tanger in Brussel is terechtgekomen.

Naast deze methodologische zwaktes zijn er enkele onvolledigheden in het werk gesloten. Zo doet Vandecandelaere een oproep tot onderzoek naar (de geschiedenis van) de Poolse immigratie in Brussel, omdat dat volgens hem een ondergeschoven kindje is en vele kansen biedt.⁶ Het blijkt echter uit de literatuurlijst dat hij de publicaties daarover van historici als Machteld Venken, Frank Caestecker, Idesbald Goddeeris en Anna Petra Versteegh over het hoofd heeft gezien.⁷

Ook in de uitleg over de Congolese immigratie en de politiek van Mobutu is de auteur kort door de bocht gegaan. De authenticiteitspolitiek wordt uitgelegd als een terugkeer naar de Afrikaanse oorspronkelijke cultuur van vóór de kolonisering, terwijl *authenticité* juist een paradoxale en selectieve mengeling was van

authentieke culturele elementen met modernisering en dictatoriale kenmerken.⁸ De invoering van de *abacost* (een pak zoals de Chinese communist Mao ook droeg, zonder kraag, mouwen of das) als nationaal kostuum of het gebruik van *citoyen* en *citoyenne* (terug te voeren op de Franse Revolutie) als aanspreekvormen, zijn niet authentiek Congolees te noemen.

Een ander voorbeeld is de vergelijking van de aantallen Turkse jongeren in het onderwijs.⁹ Vandecandelaere schrijft dat in België slechts 8 procent van de Turkse jongeren het niveau van universitair onderwijs bereikt, terwijl dat in Turkije wel 21 procent is. Die vergelijking van Turkse immigranten en hun nageslacht in België met het onderwijsniveau van jongeren in Turkije loopt volledig scheef: jongeren als immigranten in het ene land worden zo immers gelijkgesteld met jongeren als autochtone burgers in het andere land.

Het verhaal mist boven alles een rode draad. De stad Brussel is als uitgangspunt genomen en daarover worden allerlei feiten en persoonlijke indrukken gepresenteerd. Er is echter geen vast kader gebruikt om een verhaallijn te creëren. Het is nog wat zoeken naar een vorm: in sommige hoofdstukken wordt de geschiedenis van het herkomstland van de betreffende migrantengroep beschreven, terwijl in andere voornamelijk de impressies van Vandecandelaere en zijn ontmoetingen beschreven worden. In het hoofdstuk over Indiase ICT-professionals zijn de woorden van onderzoekster Hannelore Roos bijna volledig uit het interview overgenomen, het hoofdstuk over Roma bestaat echter weer uit een abc van hun kenmerken, zoals a voor aantallen en b voor bedelen.¹⁰ Die verschillende stijlvormen bewijzen nog eens het gebrek aan samenhang in het boek, al heeft dat ontegenzeggelijk ook voordelen: de afwisseling houdt de aandacht van de lezer vast.

Vandecandelaere heeft in zijn boek geen vergelijkingen gemaakt, geen dwarsverbanden getrokken en geen conclusies gegeven. Aan dat laatste is er misschien nog wel het meeste behoefte: een groot deel van de informatie die in de hoofdstukken wordt gegeven, wordt niet verwerkt, terwijl een samenvatting per hoofdstuk de verschillende onderdelen goed zou kunnen samenbrengen. Het zou ook interessant zijn om bepaalde thema's die in het boek al veel naar voren komen, en die bovendien erg sterk zijn, meer gewicht te geven. Zo wordt steeds beschreven in welke straten of buurten bepaalde immigrantengroepen zich hebben gevestigd of waar zij hun ondernemingen en verenigingen hebben gesticht, maar is er in het hele boek geen overzichtskaart te vinden. Meer diepgang in die informatie over ruimtelijke spreiding zou zelfs al bereikt worden door de verschillende groepen en hun vestiging tegen elkaar af te zetten en een overzicht te tonen. Dat zou dit werk leesbaarder maken en meer duidelijkheid verschaffen, en bovendien zou het voor de lezer een houvast creëren om de veelheid aan informatie te kunnen onthouden.

Ondanks deze kritische punten is *In Brussel. Een reis door de wereld* al bij al een geslaagd werk dat een goede aanvulling biedt op de bestaande literatuur over Brussel en de Belgische migratie-achtergrond. Een dergelijke schat aan informatie over

Brussel was namelijk nog niet eerder samengebracht. De kritiek op de inhoud van het verhaal weegt dan ook niet op tegen de interessante inzichten die het verstrekt. *In Brussel* is een populaire vorm van *urban history* dat tevens als een reisgids-plus functioneert. Het maakt elke lezer enthousiast over de stad, en bijgevolg is de auteur zeker in zijn missie geslaagd.

Intussen verscheen ook een Franse vertaling van het boek: Hans VANDECANDELAERE, *Bruxelles. Un voyage à travers le monde*, Brussel: ASP editions, 517 pp., ISBN: 978 90 571 8234 1.

1 Floris VAN STRAATEN, *Londen. Multicultureel mekka aan de Theems*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2012; Doug SAUNDERS, *Arrival City. How the Largest Migration in History Is Reshaping Our World*, New York: Vintage, 2011.

2 Zie: Marc SWYNGEDOUW, Karen PHALET, Kris DESCHOUWER (red.), *Minderheden in Brussel. Sociopolitieke houdingen en gedragingen*, Brussel: VUBPRESS, 1999; Over de Congolezen, zie: Bambi CEUPPENS, *Een Congolese kolonie in Brussel*. In: Vincent VIAENE, David VAN REYBROUCK, Bambi CEUPPENS (red.), *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*, Leuven: Universitaire Pers, 2009.

3 Marlou SCHROVER, *Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing. Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas*. In: *BMGN – Low Countries Historical Review*, 125 (2010) 2-3, pp. 329-354.

4 Hans VANDECANDELAERE, *In Brussel. Een reis door de wereld*, Berchem: EPO, 2012, pp. 281 en 298.

5 Zie bijvoorbeeld: Donna GABBACCIA, *We Are What We Eat. Ethnic Food and the Making of Americans*, Cambridge (MS): Harvard University Press, 2000.

6 Hans VANDECANDELAERE, *In Brussel [...]*, p. 300.

7 Zie bijvoorbeeld: A.P. VERSTEEGH, *De onvermijdelijke afkomst? De opname van Polen in het Duits, Belgisch en Nederlands mijnbedrijf in de periode 1920-1930*, Hilversum: Verloren, 1994; Frank CAESTECKER, *Polish Migrants'children in Interwar Belgium and the Netherlands: the*

choice for Ethnic Education. In: John BELCHEM & Klaus TENFELDE (red.), *Polish and Irish Migration in Comparative Perspective*, Essen: Klartext, 2003, pp. 169-182; Idesbald GODDEERIS, *De Poolse migratie in België 1945-1950. Politieke mobilisatie en sociale differentiatie*, Amsterdam: Aksant, 2005; Machteld VENKEN, *I am also a foreigner, but with me it's different*. Polish Displaced Persons, War Memory and Ethnification in Belgium. In: Irial GLYNN & J. Olaf KLEIST (red.), *History, Memory and Migrant Incorporation: How Perceptions of the Past Affect the Reception of Immigrants*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2012.

8 Kenneth Lee ADELMAN, *The recourse to authenticity and négritude in Zaïre*. In: *The Journal of Modern African Studies*, 13(1975)1, pp. 134-139; David VAN REYBROUCK, *Congo. Een geschiedenis*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2010, p. 373.

9 Zie: Hans VANDECANDELAERE, *In Brussel [...]*, p. 220.

10 Hans VANDECANDELAERE, *In Brussel [...]*, pp. 287 en 376.